

שיטת הערבה: השינוי במערכת היחסים בין האדם לעצי השיטה

אני פה כבר כמעט 40 שנה בערבה, ואני רוצה דבר אחד שתסביר לי, שאני אוכל להבין. נסעת עכשיו מצומת הערבה, יש משני הצדדים מאות שיטים. פה רוצים להשאיר קצת אדמה, רוצים להתיישב, חצבה, עין יהב. למה אנחנו צריכים לעבור את מסכת הייסורים הזו, אני לא מבין. בגלל שיש שם קצת שיטים? יש לנו כאן אלפי דונמים של שמורות טבע. מה אתם רוצים, שהכול יהיה שמורת טבע? תגידו לי ואני אלך מפה, תגידו לי ואני אקח את הבית שלי ואלך. אני לא מבין, איפה שזורמים מים גדלה פה שיטה, איפה שמישהו משתין גדלה שיטה, אני ממש לא מבין את זה, לא מבין, אני כבר 38 שנה במדבר הזה, בחום הזה [...] פה צריך לתת מדליה למי שנמצא כאן [...] ורק בגלל איזה פלצן ומחבק עצים אחד, אז עושים לנו את מוות, מה זאת השטות הזו [...] אתה פקיד היערות? אתה רואה פה יערות? לא, זה מעצבן אותי [...] תנו לנו לחיות כאן, מגיע לנו מדליה [...] תעקרו כבר את העץ הזה [...] יאללה קדימה.

עד שחברי הוועד האחרים של מושב חצבה הצליחו להרגיע את שלמה קרמר, פניו היו סמוקות מאוד וגופו רעד. זו הייתה אחת הפגישות הטעונות בנושא המאבק סביב עצי השיטה בערבה. קרמר, חקלאי ותיק הנושק לגיל שבעים, הרגיש שהוא נלחם על ביתו, על מפעל חייו ופרנסת ילדיו. הוא לא הצליח להבין איך פתאום הסביבה חשובה יותר ממנו. כיצד הוא נתפס כאויב הטבע, אויב השיטה.

עצי השיטה הם הנוף האופייני לערבה. עבורי, כמו עבור רבים שגדלו באזור או אפילו רק חולפים בו לאורך כביש הערבה הארוך, מדובר במעין סמל של האזור. בית הספר האזורי נקרא בית ספר שיטים, בסמל המועצה האזורית מופיעים בית השוכן בצלו של עץ שיטה, ועוד. למרות זאת, עד השנים האחרונות עצי השיטה לא ממש עמדו בראש מעייניהם של תושבי האזור: להבדיל מהבדואים אשר רעו באזור עד 1949 ולתושבים קדומים יותר, אשר השתמשו בעצי השיטה למאכל צאן וגמלים, כמחסה מהשמש וכחומר בערה, תושבי המקום הנוכחיים לא עשו בהם כל שימוש מלבד "לצאת אל הטבע" ולשבת תחת צל העצים. עצי השיטה היו פשוט חלק מהנוף. הם סימלו את המדבר בחוץ, זה שנמצא בשמורות הטבע ובשטחים הפתוחים מחוץ ליישובים ולשטחי החקלאות, את הסביבה המופרדת מהחברה - השיטים מול הפלפלים, הטבע מול התרבות.

בשנים האחרונות חל שינוי במקומם של עצי השיטה במרקם החיים בערבה. מאובייקטים שהיו חלק מהנוף, רקע לחיי הערבה ולהתיישבות החקלאית בה, הם עברו למרכז הבמה והיו מוקד למאבקים, לדיונים ולפרקטיקות חדשות. לכן חשוב להבין את היחסים שפיתחו אתם שחקנים שונים בזירה, ולהסביר כיצד שינויים במערכת יחסים זו מוכלים בתוך המרקם החברתי בערבה.

בפגישה שבה נאם שלמה קרמר את נאומו הנרגש ביוני 2011 השתתפו חלק מחברי הוועד של מושב חצבה, נציגי המועצה האזורית ופקיד היערות של הקרן הקיימת לישראל, שאליו בעיקר הופנה הנאום. הפגישה הייתה חלק מסדרת דיונים שעסקו בהרחבת השטחים החקלאיים בערבה. כמה חודשים לאחר פגישה

עצי שיטה נושקים לחממות. צלם: לירון שני, 2013

מתוחה זו תיאר באוזני דן יוגב, דור שני לחקלאים בחצבה ויושב ראש הנהלת המושב דאז, כיצד הוא מבין את המצב החדש בערבה: "אני רואה את פוטנציאל הסכנה של עצי השיטה. אני מבין שאם אני שותל היום שיטים,⁵⁰ באזור שאולי בעתיד אני רוצה לפתח [לחקלאות], אני כעצם פוגע בעצמי. מכיוון שהיום אנחנו יודעים שהשיטה חזקה יותר מהחקלאי [...] אני בעד הגנה על העצים, אבל במצב שנוצר היום, השיטה מנצחת אותנו בקרב, אז למה שאני אכניס אותם לתוך השטח שלי?"

עצי השיטה (Acacia) הם המרכיב העיקרי בנוף הסוואנות באפריקה, וגם בערבה. הם חלק ממשפחה של כ-1,300 מינים שונים בעולם, מאוסטרליה ועד אפריקה. בערבה מצויים בעיקר שני מיני שיטה: שיטה סלילנית (Acacia Raddiana), המתאפיינת בגזע יחיד המתפצל בחלקו העליון, ושיטת הסוכך (Acacia Tortilis),

המאופיינת בגזע מפוצל ובחלק עליון שטוח יחסית. עצי השיטה מתאפיינים בעלי לוואי קוצניים ובעלים קטנים, ארוכים ודקים. פירות השיטה הם בצורת תרמיל מסולסל שגודלו משתנה בין המינים (רון 2012). מבחינה אקולוגית, עצי שיטה הם "מין מפתח" (key stone) בערבה, כלומר מין שסביבו מתפתחת מערכת אקולוגית עשירה של צומח וחי הנשענים עליהם (פרלברג, רון ורמון 2013). תחת צל עצי השיטה, מקום מפלט מהחום והשמש, מצטופפים מינים רבים כגון צבאים, יעלים, חוגלות, זנבנים, בני אדם ועוד. יותר מזה, עצי השיטה הם מקור מזון ומחיה חשוב, בהיותם עצים ירוקי עד. עלי השיטה מכילים אחוז גבוה של מים וחלבון, והם מזון מועדף על בעלי החיים בתנאים הקיצוניים של המדבר (רון 2012). שפע מיני חרקים ניזונים מעלי השיטה ומפרחיה. גזעי השיטה וקליפתה משמשים כמזון לחרקים וכמחסה לזוחלים. פרפרים, חיפושיות וחרקים אחרים חיים על השיטה, חלקם תקופה קצרה וחלקם כל חייהם. ציפורים רבות, כגון זנבנים, חנקנים ואחרים, משתמשות בעצי השיטה כאתרי קינון, מחסה, עמדת זינוק לטרף ומקור מזון (פרלברג, רון ורמון 2013). יונקים רבים, כגון צבאים, יעלים ואף גמלים ועזים, ניזונים מהפירות ומהזרעים ואף מפיצים את הזרעים דרך מערכת העיכול שלהם. ומאחר שבעשורים האחרונים ירד מספר היונקים הגדולים באזור הערבה בשיעור רב, ייתכן שנפגעה גם יכולתם של עצי השיטה ליצור אוכלוסייה חדשה.⁵¹ אך המערכת האקולוגית סביב השיטה לא מסתיימת בכך: על שורשי העצים, שעל אורכם ותפקודם מתנהל ויכוח מדעי (שם), מתפתחות פקעיות חנקן, המורכבות ממושבות חיידקים שמקיימות יחסי הדדיות עם העצים ועוזרת לספק חלק מתצרוכת החנקן הנדרשת להם (רון 2012). גם צמחים רבים נמצאים במערכת יחסים עם עצי השיטה. הבולט שבהם הוא הרנוג השיטים – צמח טפיל ממשפחת ההרנוגיים אשר גדל על השיטים ומקבל מהם את המים והמינרלים שלהם הוא זקוק. צבע פרחיו האדום העז מושך ציפורים רבות אל השיטה, והוא אף משמש כמארח למינים נוספים (פרלברג, רון ורמון 2013).

כסמל תרבותי,⁵² עץ השיטה עדיין לא מתקרב למעמדו של עץ הזית או אפילו למעמדו של עץ התמר, מתחרהו המרכזי כסמל למדבר, לטבע המקומי ולערכה.⁵³ אך הוא בכל זאת מרכיב מרכזי בנוף האזור. "אני רואה בשיטה את הסמל של האזור", טוען גדי רובין, מבכירי ארגוני הסביבה באזור ותושב הערבה הדרומית שנים רבות. "בניגוד לאדריכלים מהצפון שבאו וחשבו שתמרים זה הסמל של המדבר ותקעו אותם בכל הכניסות ליישובים – מה שגורם לכלוך, לא עושה צל ופוגע בסביבה – אני מאמין בשיטים, יותר יפה ויותר יעיל".

להבדיל מעץ הזית, המסמל שורשיות והשתקעות באדמה, שורשיה של השיטה שטוחים ולא מעמיקים.⁵⁴ כמו כן, שלא כמו עצי הזית והתמר, עצי השיטה אינם גידול חקלאי ואין להם קשר מובהק לתרבות ולחברה בסביבת היישוב. הם מסמלים את הטבע הפראי והטבעי – נוף אותנטי, סמל לשטחים הפתוחים. עצי השיטה מסמלים את הערבה, את רצועות השטח שעדיין לא מיושבות ואת הקשרים ויחסי הגומלין העדינים במערכת האקולוגית כולה. אך נדמה שהחשש של דן יוגב מעצי השיטה כפי שהראיתי בציטוט למעלה, אינו נובע ממה שהם מסמלים אלא מהדבר הלא־אנושי בעצמו, מעצי השיטה. אם כך, על מנת להבין את השינוי במעמדו של עצי השיטה כיום יש להרחיק מעבר לסמל ולבחון את מערכות היחסים של בני אדם עם השיטים עצמן. להלן אפרט את ארבעת התהליכים שהובילו לשינוי ביחסיהם עם השיטים.

מהרקע לקדמת הבמה: התהליכים שהביאו לשינוי במעמד השיטים

"אמץ שיטה": להחזיר שיטים לטבע

שלושה פרפרים צהובים התעופפו מעל לעץ השיטה כאשר התקרבו אל שורת העצים הצעירים. חנקן אפור, ציפור שיר שפס שחור חוצה את לחיה והיא נוהגת לנעוץ את מזונה על קוצי השיטה, נעמד על אחד מעצי השיטים המרוחקים מאתנו. העצים ניטעו לפני כשלוש שנים וכבר תפסו גובה ונפח,

אך עדיין תלויים בחסדי הטפטוף שפורס להם ערן, החקלאי הצעיר שבשולי חלקת השדה שלו עמדנו. כארבעים עצי שיטה נטע ערן לאורך הגבול שמפריד בין השדה שלו לשמורה הצמודה אליו. זמן רב נדרש לו להסכים לנטיעה, והוא עדיין לא החליט מה דעתו על העצים: "הם לוקחים הרבה מים", הוא אומר לי, "הרבה יותר ממה שחשבתי, וגם ככה מכסת המים שלנו מוגבלת". עם זאת, ערן מבלה הרבה לצדם, לא פחות מאשר לצד הפלפלים שלו. הוא בודק אותם, עוקב אחרים, דואג להם כאילו היו העצים שלו – כאילו היו ילדיו, חלק מהמשפחה. "הם באמת שלי", הוא אומר לי בחיוך. "אני אימצתי אותם", הוא מרמז לשם המיזם שבאמצעותו נטע את שתילי השיטים. "זה מאוד מעניין לראות את כל בעלי החיים שמגיעים אליהם ואל המים", הוא מספר לי. "למרות הטרקטורים, העובדים התאילנדים והרעש שאנחנו עושים, הם עדיין מגיעים". ערן, בן הדור השני לחקלאים בערבה, החל בסוף קיץ 2014 את העונה החקלאית הרביעית מאז שחזר לערבה וגידל פלפלים.⁵⁵ שנה לאחר מכן כבר נטע את השיטים. "אף פעם לא ממש התעניינתי בשיטים", הוא אומר לי בשעה שהוא פותח סתימה באחת הטפטפות שליד העצים. "אבל הטריד אותי קצת הנזק שאנחנו עושים לטבע, לשיטים, אז חשבתי שזה משהו קטן שאפשר לעשות, לתרום [...] אבל זה כבר הפך ליותר מזה, אני ממש מחויב", הוא אומר וצוחק במבוכה.

מיזם "אמץ שיטה" שבמסגרתו נטע ערן את עצי השיטה בשולי חלקתו, החל בשנת 2009,⁵⁶ והושק רשמית בינואר 2010 בטקס חגיגי של נטיעות בתחנת יאיר למחקר ולפיתוח הערבה שבכניסה למושב חצבה. הפרויקט שמומן בידי הקרן הקיימת לישראל ואומץ גם בידי המועצה האזורית הערבה התיכונה, הוא "פרויקט אקולוגי-חינוכי, שבמסגרתו ניטעים ומושבים לטבע עצי שיטה, על ידי אנשים שמאמצים עצים ספציפיים", הסבירה עדי רפפורט, שעמדה בראש המיזם, בכתבה קצרה בעיתון הארץ (בן שמחון 2013).

במסגרת המיזם נאספו זרעי השיטה, הועברו למשתלת קרן קיימת לישראל ולאחר מכן הוחזרו לאזורים שמהם נלקחו ונשתלו בשולי השטחים החקלאיים ובשטחים הפתוחים הצמודים לשדות וליישובים. מטרת המיזם הן בעיקר חינוכיות: שיתוף הקהילה החקלאית והנוער בערבה בתהליכי שמירת טבע, ולכן הוא כלל מעורבות רבה של תלמידי בית הספר האזורי שיטים. אך יש לו גם משמעות אקולוגית של יצירת חיץ בין שדות החקלאות לשטחים הפתוחים ושמורות הטבע.

המיזם החל ביזמה של כמה חקלאים ואנשי סביבה מהערבה, אשר הבחינו בתמותה רבה של עצי השיטה וביקשו לשנות זאת. התייבשות השיטים נתפסה כתגובה לפעילות האדם עקב שאיבת יתר של מי תהום, הטיית נחלים לצורך הכשרת שטחים לחקלאות ותשתיות, עקירת עצים לצורך הכשרת שטחים חקלאיים וגם תוצאה של שינוי האקלים.⁵⁷ חלק מהחקלאים החלו למתוח צינורות טפטוף אל עצי השיטה הסמוכים לחלקות שלהם כדי לעזור להם לעבור את התקופה הקשה. אריק דור, איש המים של הערבה ומראשי המתיישבים, חשב שאפשר לקחת את היזמה רחוק יותר. בריאיון שערכתי אתו ב־2012 סיפר: "הרי אנחנו האחרונים שרוצים לפגוע בטבע, אז אמרתי בוא נהיה אלה שעוזרים לטבע בלי שיכפו עלינו, בוא ניצור פרויקט שעוזר לשיטים". דור חבר לפרופ' אמוץ זהבי,⁵⁸ ויחד הם ניסו לקדם את הנושא. ניסיונות העתקתם של עצי שיטה נכשלו אך הנטיעות הצליחו יותר. על יסוד זאת פנו דור וזהבי לאנשי קרן קיימת לישראל והצליחו לשכנע אותם בחשיבות המיזם.⁵⁹ הכסף הראשוני גויס מיהדות אוסטרליה, שבינה ובין המועצה האזורית ערבה יש מערכת יחסים ארוכה של תרומות וביקורים כחלק ממיזם "שותפות ביחד" של הסוכנות היהודית.⁶⁰

המיזם תפס תאוצה וקיבל חיזוק תדמיתי לאחר שנשיא המדינה, שרים, שגריר ארצות הברית בישראל ורבים אחרים השתתפו בנטיעות השיטים. חגיגות ט"ו בשבט ביישובי הערבה יוחדו בשנים האחרונות לנטיעות שיטים,

עצי שיטה צעירים אשר ניטעו במסגרת מיזם "אמץ שיטה" בשולי מטע תמרים בעין יהב. עצי השיטה, המושקים בעזרת טפטפות, יוצרים אזור חיץ בין שטחי המטע ובין שמורת שיזף. צלם: לירון שני, 2013

ובהן מנקים ילדי המושבים אזורים בשולי החלקות החקלאיות, נוטעים עצים ומטפחים אותם. עד אמצע שנת 2020 ניטעו יותר מ־6,000 עצי שיטה בעיקר בשולי חלקות חקלאיות אך גם לאורך גדרות היישובים, באזורים ששוקמו לאחר ששימשו כמזבלות ומעט עצים אף בשטחי הנוי של היישובים עצמם. כל עץ או קבוצות עצים "מאומצים" בידי בני נוער או חקלאים תושבי המקום שדואגים לטפל בהם, להשקות ולטפח אותם. כפי שהגדיר זאת שי פורת, ראש המועצה, במכתב עדכון לתושבי האזור: "הפרויקט עוסק בלקיחת אחריות קהילתית על הסביבה בה אנו חיים. אורח החיים החקלאי פוגע בסביבה באופן ישיר, ומטרתנו היא לקרב את הקהילה לטבע שסביבה ולתת לה את הכלים לתקן במקום ש'קילקלה'".⁶¹

אמירה זו של פורת, וכן פרסומים דומים אחרים, מסמנים את המיזם כ"עזרה לטבע" בניסיון לשקם את הפגיעה שגרמה ההתיישבות. גם כאן נתפס הטבע כמשהו קבוע ומנותק, "טבעי", שהאדם פגע בו ועכשיו מנסה לתקן על ידי התערבות בכיוון ההפוך. עם זאת, כאמור, השיטים לא ניטעות באזור שנתפס כטבע - כלומר בשטחים הפתוחים - אלא בצמוד לשדות וליישובים, כלומר לתרבות. בכך הן טבע "תרבותי" שהוא חלק מהתרבות, ובה בעת תרבות "טבעית" שהיא חלק מהטבע.

בני זוג ממושב חצבה, אבי ונועה אזולאי, היו ממובילי מיזם "אמץ שיטה" מראשיתו. הם התקבלו כחברים במושב חצבה בתחילת שנות האלפיים וקיבלו משק. נועה ואבי ערכו ניסויים רבים בנטיעות שיטים וצמחי מדבר אחרים בחלקה הסמוכה לשדה שלהם, אך נכשלו בניסיונותיהם להעתיק עצי שיטה ממקומם. לא ידוע עדיין מדוע אי-אפשר להעתיק עצי שיטה, אך בקרב מומחים מקובלת סברה שמאחר ששורשי השיטה משתרעים לרוחב ולא לעומק, העצים אינם מצליחים להסתגל לסביבתם החדשה. נועה ואבי הצליחו להנביט ולטעת עצי שיטה חדשים, ובעקבות הצלחתם פנו אמוץ זהבי ואריק דור לקרן קיימת לישראל. בני הזוג אזולאי מילאו תפקיד חשוב במאבקים בערבה סביב עצי השיטה, ובהם גם שינוי מעמד של עצי השיטה, לכן הם גם עוררו התנגדות לרעיונות של שימור הסביבה בכלל ושימור השיטים בפרט. ועדיין, מיזם "אמץ שיטה" השפיע במידה רבה מאוד על השינוי במעמד של עצי השיטה ועל אירועים סביבתיים נוספים בערבה שהתרחשו בעת ובעונה אחת אתו.

לנטיעת עצים יש משמעות סימלית רחבה באידאולוגיה הציונית, ולצד החקלאות היא סימלה את ההתיישבות ואת האחיזה בקרקע (פייגה 2003). גם בעולם וגם בישראל משמשת נטיעת עצים כפעולה פוליטית ולאומית. לדוגמה, נטיעות ועקירות של עץ הזית היו לסמל שאימצו הפלסטינים במאבק הישראלי-פלסטיני (Bardenstein 1999), בייחוד אל מול עצי התפוז ושיחי

"לנטיעת עצים יש משמעות
סימלית רחבה באידאולוגיה
הציונית, ולצד החקלאות
היא סימלה את ההתיישבות
ואת האחיזה בקרקע".

הצבר אשר נוכסו בידי היהודים כסמלים של לאומיות, כלכלה וקשר למקום ולמרחב כפרקטיקה לשמירת קרקעות הלאום וכמכשול להתיישבותם מחדש של בדואים ופלסטינים (אלגזי 2010). כשחקן מפתח בנטיעות עצים בישראל משמשת קרן קיימת לישראל בתפקיד מרכזי בשימוש בעצים כ"דגלים נטועים" (planted flags), כדברי אירוס ברוורמן - אמצעי לשמירה על השליטה יהודית בקרקעות (Braverman 2009). עם זאת נדמה שנטיעות עצי שיטה בערבה לא שימשו למאבק קרקעות לאומי, אלא ככלי במאבק פוליטי בין קבוצות וארגוני סביבה ובין עצמם ובינם ובין החקלאים. הטענה לשימוש פוליטי ואינטרסנטי בעצים עולה גם כלפי מיזם "אמץ שיטה", שכן יש הרואים בו שימוש ציני להצדקת עקירת עצים לצורך הרחבת שטחי חקלאות, ואילו אחרים תופסים אותו כאמצעי לצמצום הרחבות אלה.

כאמור, במסגרת המיזם ננטעים עצי השיטה בשולי החלקות החקלאיות ומפרידים בין שדות המלונים, חממות הפלפל או מטעי התמר, ובין השטחים הפתוחים ושמורות הטבע. הימצאותם של השיטים בין הקטגוריות, במקום שהוא לא לגמרי מוגדר בחלוקה הדיכוטומית המקובלת מעוררת ביקורות, זלזול, התנגדויות וחשש מהמשמעויות של המיזם הן מצד אנשי הסביבה הן מצד חקלאי האזור.

עיקר קצפם של אנשי הסביבה יוצא על השימוש של אנשי הערבה במיזם "אמץ שיטה" להצדיק את עקירות השיטים בהרחבות השטחים החקלאיים. בכל הדיונים והמסמכים בנושא מציינים אנשי הערבה את המיזם כהצדקה לעקירת השיטים לצורך הכשרות שטחים, מאחר שבמקום השיטים העקורות נשתלות רבות חדשות במקומות אחרים. כך כתב שי פורת, ראש מועצת הערבה, לשר החקלאות בסוף 2010:

כפי שאני חוזר ומדגיש, בהכשרת קרקע אנחנו פוגעים בטבע ומאתרים את השטחים הפחות רגישים להכשרה כפי שעשינו בעשרות השנים האחרונות על מנת לקדם חקלאות ואזור בר קיימא ומשגשג. כמו כן, אנו מקיימים פרויקט

משותף עם קרן קיימת לישראל, אמצ' שיטה, שמחזיר שיטים לטבע בשולי השטחים החקלאים ומושקים ע"י החקלאים [...] כך שעל כל עץ שנעקר נשתלים עצים רבים.⁶²

בשל כך נתפס המיזם בעיני פעילי הסביבה כמעין "עלה תאנה" לשמירת הטבע וכפרויקט של "טיוח ירוק" (green wash), כלומר מיזם של יחסי ציבור ללא מהות אקולוגית אמיתית. "אם אנשים רוצים ללכת לישון טוב יותר בלילה, כשהם יודעים שהם שתלו אלף שיטים צעירות, וזה מה שיעשה להם טוב על הנשמה – קדימה, על הכיפאק", אמר לי יוסי פרל, אקולוג תושב הערבה. "אבל שאף אחד לא יגיד שתרומת עץ, בן 100-150 שנה, שהתמורה שלו לאקולוגיה המדברית לא ניתנת בכלל להבנה ולשיעור, שווה לעץ צעיר והנה עכשיו המצפון שלי שקט. אז עם זה אני לא מסכים, את זה אני לא מוכן לקבל". הציניות של יוסי כלפי טוהר כוונותיהם של חקלאי הערבה וכלפי המיזם עצמו משתלבת עם התפיסה שמיזם "אמצ' שיטה" הוא בעצם מעבר "ממרחבים פתוחים, לטיפול עציצים", מעצים שצומחים באופן אותנטי בטבע לגידול תרבותי של צמחים בעציצים.

גם בקרב אנשי הערבה יש התנגדות למיזם, בייחוד אחרי איסור של פקיד היערות על עקירת חלק מעצי השיטה בשטחים שיועדו לחקלאות וההתעוררות סביב השיטים בכלל. "ברור לי שבלי 'אמצ' שיטה' פקיד היערות לא היה פוסל את כריתת העצים", טוען אחד החקלאים במועצה בדבריו על יוסי חזן, פקיד היערות של הקרן קיימת לישראל. "מבחינתו אחרי כל הרעש שאנחנו עושים סביב אמצ' שיטה, אז עכשיו הוא יבוא ויאשר עקירה? מבחינתו זה לא נראה טוב, ככה שבעצם פגענו בעצמנו [...] אמצ' שיטה הוא בעצם 'גול עצמי'".

בשנת 2020 עמד המשך המיזם בספק מאחר שמקורות המימון שלו הלכו ואזלו. נדמה שבקרב רוב העוסקים בנושא שוררת הסכמה שהמיזם עמד

במטרותיו ואף יותר, ולכן אפשר להפסיקו. אך גם אם יש הרואים בו "גול עצמי", "סכנה לפיתוח עתידי", "טיוח ירוק" או כלי למאבק על השליטה באדמה ובמרחב, נדמה שהמיזם היה אחד הגורמים המרכזיים לשינוי היחס כלפי עצי השיטה מצד אנשי הערבה ושאר השחקנים הפועלים במרחב. לדעתו של יוסי פרל, אחד מפעילי הסכיבה בערבה, השפעת המיזם לא נעצרה בגבולות הערבה, ומגיעה עד קרן קיימת לישראל: "קק"ל התחילו להבין את הקטע הזה של השיטים, כנראה בעקבות הפרויקט, וזה כבר הצלחה משמעותית, כי קק"ל התחילו להבין שאם הם מכשירים שטח, אז הם יכולים לדרוש שיעשו את הרע במיעוטו, שלא יפגעו באפיקי זרימה, שיחשבו על השטח גם בצורה אקולוגית וזה כבר שינוי והישג [...] אז הם העלו את הבעיה של השיטים למודעות, וזה כבר טוב". כלומר, "הבעיה של השיטים" הייתה לנקודה מרכזית בכל הפעילויות של קרן קיימת לישראל במרחב הדרום, ובכך תרמה במידה רבה לשינוי ביחס אליהן באזור.

יער של שיטים: שינוי התפיסה בקרן קיימת לישראל

קרן קיימת לישראל היא אחד הגופים הבולטים ביותר הפעילים בערבה כיום. רון שחורי, איש הפיתוח של המועצה, אומר זאת בפשטות: "בלי קק"ל אין התיישבות בערבה. הם מממנים והם גם מבצעים את רוב העבודות של הכשרות השטח, פיתוח תשתיות מים, דרכי גישה, פיתוח תיירות, הכול". שני אגפים מרכזיים של הקרן רלוונטיים לפעילות בערבה: אגף הפיתוח ואגף הייעור. אגף הפיתוח פועל לתכנון וביצוע של מיזמי תשתית ופיתוח בערבה, ובהם הקמת מאגרי מים, תמיכה ביזמי תיירות והכשרות שטחים חקלאיים. אגף הפיתוח מממן את רוב הכשרות השטחים החקלאיים בערבה ומבצע אותן בפועל, בכלל זאת עקירת השיטים ויישור הקרקע. לעומתו אגף הייעור ושמירת הטבע אחראי לשטחי היערות המוגדרים בתמ"א 22 העוסקת בייעור. במסגרת זו נכללים גם

כמה מריכוזי השיטים הגדולים בערבה, בעיקר בערבה הדרומית. אגף הייעור מוביל את שיתוף הפעולה גם במיזם "אמץ שיטה", ובמסגרתו פועל גם פקיד היערות אשר אחראי למתן אישורים לעקירות עצים.

עד לפני כמה שנים לא נתפסו השיטים כעצים בעלי חשיבות בקרן קיימת לישראל. לפני כעשר שנים החל בארגון שינוי תפיסתי והתגבשה ההבנה שיש להתייחס גם לריכוזי השיטים או ה"סוואנות" כפי שחלק מהאקולוגים מכנים אותם, כאל יער. השינוי החל בקרב קבוצה קטנה של צעירים מאגף קרן קיימת לישראל דרום, חלקם בעלי רקע אקולוגי, אשר הצליחו לשכנע את עמיתיהם. "מה שאנחנו התחלנו להבין לפני כמה שנים זה שכל היחס שלנו אל השיטים צריך להשתנות", הסביר לי שחר גליל, שהוביל את התהליך בקק"ל: "חלק מהשיטים היו כבר מוגדרים בתמ"א 22 כיער, אבל אף פעם לא התייחסנו לזה כאל יערות, מבחינת אנשי היער אצלנו, יער זה אלונים, אורנים – לא שיטים. העצים החצי יבשים האלו זה יער? לקח לי זמן להבין שאנחנו לא פועלים בסדר, לא פועלים מספיק. שאנחנו מפספסים משהו בתפיסה שלנו [...] לקח לנו הרבה זמן להבין שזה יער; יער אחר אבל יער".

מה המשמעות של ההכרזה על ריכוזי שיטים כיער? "אתה רואה פה יערות?", שאל שלמה קרמר את פקיד היערות בציטוט בפתיחת הפרק. "שיטים הם לא יער", לפי קרמר. נדמה שמבחינת רבים כל עוד השיטים אינן יער אלא סתם עצים פזורים במרחב, קשה להבין מדוע חשוב לשמר אותן. הגדרת השיטים במסגרת הביורוקרטית והסמלית של "יער" מאפשרת לראותם כמרחב שלם, כקבוצה לשימור, ולא רק כעצים פזורים בשטח.

הגישה החדשה ביחס אל השיטים הצריכה גם שינוי תפיסתי וארגוני נרחב של תפיסה אחרת לטיפול ביער, גישה אחרת לשימור על הסביבה ובעיקר פיתוח ידע על השיטים. לכן יזמה קרן קיימת לישראל סקר רחב על השיטים. הסקר מיפה את רוב השיטים בערבה ואת המערכת האקולוגית שסביבן לצורך גיבוש

מדיניות ברורה בנושא. השילוב בין מיזם "אמץ שיטה" ובין השינוי בגישה אצל חלק מאנשי קרן קיימת לישראל, אשר התרחש באותה שעה מיקם את עצי השיטה במרכז סדר היום של הארגון.

שינוי התפיסה כלפי השיטים התרחש בקרן קיימת לישראל במאבק פנים־ארגוני גדול בין גליל וחבריו מאגף הייעור מצד אחד, ובין אנשי אגף הפיתוח וכוחות אחרים בארגון מצד אחר, אשר ראו בפיתוח החקלאות וההתיישבות את מטרת הארגון המרכזית. המטרה, לפחות בעיני הקבוצה שהובילה את התהליך, הייתה להקשות על עקירת שיטים גם לצורכי החקלאות. כלומר, כפי שגליל ועמיתיו תופסים זאת, לחזק את הטבע על פני התרבות.

השינוי ביחס אל עצי השיטה, וכפועל יוצא מכך גם בתפיסת התפקיד של אנשי קרן קיימת לישראל – אחד הארגונים החזקים, העשירים והמקושרים בערבה – כלפי הסביבה ושימורה, הוא שינוי גדול מאוד בתרבות הארגונית הפנימית, שעד אז תמכה בהתיישבות ובחקלאות ללא סייג. השינוי התפיסתי בארגון עורר חשש בקרב שחקנים אחרים במרחב – פעילי הסביבה ומדענים שרואים בו לא רק רצון להגן על השיטים אלא שינוי המונע מאינטרסים אחרים, אינטרסים של שימור עצמי, כלי לגיוס עוד כסף מיהדות התפוצה וניסיון לנכס עוד שטחים תחת ניהולה.

אך חשש העיקרי שעלה בקרב אנשי הסביבה היה ש"קידוש" השיטה יביא לפגיעה במינים אחרים, כלומר שהתערבות אנשי קרן קיימת לישראל בטבע תגרום למעשה לפגיעה בו. חשש דומה הביעו גם מדענים ופעילי סביבה אחרים שהתכנסו במאי 2011 כדי לדון בדרך מוסכמת כיצד לערוך את סקר השיטים. המפגש שארגנו אקולוגים ברשות הטבע והגנים כינס תחת עץ שיטה ענק בנחל גדרון כמעט את כל האנשים שעוסקים בספירה ובניטור של שיטים בערבה, קבוצה שהתרחבה בשנים האחרונות בעקבות העניין הגובר בעצים הללו. במקום נכחו גם עורכי הסקר הגדול של קרן קיימת לישראל על השיטים. אחד הטיעונים

שעלו בפגישה זו היה החשש שקרן קיימת לישראל תהפוך את השיטה לסמל ותהרוס את המערכת האקולוגית מסביבה, כפי שתיאר גדי רובין, האקולוג הוותיק של רשות הטבע והגנים בדרום, וחוקר שיטים כבר עשור: "יש לי כאב בטן מהעניין הרב של קק"ל בשיטים פתאום. אם הם מכוונים להשאיר את השטח כמו שהוא אז בסדר, אבל אם הם מתכוונים לבצע כל מיני פעולות של יישור קרקע והקמת סוללות לצורך ניקוז טוב יותר לשיטים, אז זאת סכנה גדולה, כי אז זה יפגע בכל השטח".

ציפי זיו, שלקחה חלק בסקר של קרן קיימת לישראל, מסכמת את הנושא: "השיטה היא רק השלד של האקולוגיה, אז זה טוב שבחרו בה. זה העץ הכי גדול והכי בולט ומשמש מזון לבעלי חיים גדולים, לכן הוא יותר קורץ לבני אדם. אבל כולם חשובים, אנחנו רודפים אחרי הנדירים והיפים, אבל אולי החשובים הם לא הנדירים".

המתח בין אנשי ארגוני הסביבה ובין קרן קיימת לישראל עלה אל פני השטח בדיון בוועדת המשנה של הוועדה המחוזית לתכנון ולבנייה במחוז הדרום. בפגישה שהתקיימה בבאר שבע ביומה האחרון של שנת 2012, שנה וחצי לאחר מפגש המדענים מתחת לעץ השיטה, דנו המשתתפים בהפקדת תכניות קרן קיימת לישראל ליערי שיטים באזורי יטבתה ויהל שבערבה הדרומית. תכניות אלה הרחיבו ושינו מעט את תמ"א 22, תכנית מתאר ארצית ליער וייעור, שכבר תוכננה בממדים קטנים באזורים האלה אך כאמור לא מומשה בפועל. עם אזור עין עופרים ("קול אמריקה" בערבה הצפונית), אלה ריכוזי השיטים הגדולים ביותר בערבה. קרן קיימת לישראל, בהובלת שחר גליל ועמיתיו אשר התבססו על סקר השיטים הגדול, הרחיבו את שטחי תמ"א 22 המקוריים וניסו להכניס תחתם את שימור ריכוזי השיטים ("יער השיטים הטבעי"), אך גם את אגני הניקוז של הנחלים בסביבה כדי להגן על עצי השיטה ועל מקורות המים שלהם. הישיבה החלה ברוח טובה אך הסתיימה בטונים צורמים, בהאשמות הדדיות בין אנשי

קרן קיימת לישראל ובין נציגי ארגוני הסביבה על הדרכים הנכונות לשמור על הסביבה, ובעיקר על תחומי שליטה בשטח. שוב עלו הטענות שקרן קיימת לישראל מתרכזת רק בשיטים ובכך מזניחה ואולי אף פוגעת בשאר האקולוגיה, וששימור "אמתי" יכול להתממש רק בשמורות טבע מאחר שהארגון מבצע פיתוח ועבודות בתחומי היערות שלו.⁶³

שינוי התפיסה כלפי השיטים בקרן קיימת לישראל תרם לשינוי שחל בתפקידן של השיטים בערבה. מהמעורבות הגדולה במיזם "אמץ שיטה", דרך השינוי בפעילותו של פקיד היערות ועד עריכת סקר השיטים הגדול ותכניות המתאר ליערות השיטים, עברה גישת הארגון שינוי של ממש. ייתכן מאוד שהשינוי נבע בחלקו מרצון למצוא הצדקה להמשך קיום הארגון, ומניסיון להרחיב את מוטות השליטה שלו על קרקעות ונושאים אחרים, אך התהליך הוביל לשינוי גם ברשת הנזילה במארג החברתי בערבה, וביחס אל החי והצומח המקומיים.

אז הן מתות או לא? בורות וידע מדעי על השיטים

"אוי, איזה יופי, יש כאן פרסטיג מוצרית", מירי כרמל הצביעה על שיח מדברי קטן. "לא ידעתי שיש כאן אותו", היא אמרה לציפי זיו, אשר עמדה לידה ובחנה את השיח בקפדנות. "אתה רואה את השערות ההדוקות הקטנות האלו על העלים?", כרמל פנתה אלי בניסיון חסר סיכוי להקנות לי קצת מהידע הבוטני האדיר שלה. עמדנו באמצע שמורת שיזף שמשתרעת בין עין יהב לחצבה - אותה שמורה ששלושים שנה קודם לכן נאבקה ציפי זיו על שימורה.⁶⁴

היה זה סופו של יום ארוך בסוף מאי 2011 שבו התלוויתי לאנשי סקר השיטים שיזמה ומימנה קרן קיימת לישראל. כרמל, בין שאר עיסוקיה הרבים, עבדה בסקר כעצמאית בריכוז התחום הבוטני ובסקירת הצמחייה ליד השיטים שנספרו. היא הייתה אז בסוף שנות השישים לחייה, מפעילות הסביבה הוותיקות והמוכרות בערבה; הגיעה לאזור בשנות השישים של המאה הקודמת כחיילת צעירה ולאחר

סיום השירות נשארה להקים את מושב חצבה, ונמנתה עם המייסדים של בית ספר שדה חצבה. עם השנים היא עזבה את המושב, אך לצד עבודתה כבוטנאית במרכז הארץ לא הפסיקה לבקר את חבריה בו ולטייל באזור, ובתוך כך לקחה כאמור גם חלק פעיל בסקר השיטים ובחלק מהמאבקים על השיטים. מבחינתה, הלב נמצא תמיד במדבר ובערבה.

אני מכיר אותה מאז לימודי בכיתה ה', כאשר חזרה לערבה לכמה שנים והדריכה את הכיתה שלי בטיולי בית הספר. כילד התרשמתי תמיד מהידע העצום שלה על הסביבה ועל הצמחייה שבה. שלושים שנה מאוחר יותר הידע הזה מרשים אותי אפילו יותר: כרמל מדלגת משיח לשיח, מזהה כל אחד מהם ורושמת הכול בדפי הסקר שהיא מחזיקה בידה. תמיר ואלון, שני שותפיה האחרים לביצוע הסקר, התמקדו בשיטים עצמם: תמיר ניגש לכל עץ והוסיף את מיקומו למכשיר הניטור הלווייני, ואילו אלון כתב פרטים נוספים על העץ.

הסוגיה הראשונה בסקר הייתה הבחנה בין השיטה הסלילנית לשיטת הסוכך, פעולה מורכבת יותר מששיערתי. לא תמיד הזיהוי היה ברור, ואלון בחן בקפידה את הענפים והעלים. לקראת סוף היום גם אני הצלחתי להבחין בין העלים והתרמילים השעירים של שיטת הסוכך ובין עליה של השיטה הסלילנית. מדי פעם עצרו הסוקרים והשוו ביניהם את המידע שאספו, עד שכיסו את כל שטח הדגימה שסומן במפות או כפי שהם קראו לו, ה"פוליגון" (המצולע). אנשי הסקר חילקו את הערבה, הדרומית והצפונית, ליחידות נוף שבהן כל יחידה חולקה לאזורים מוגדרים, פוליגונים בני כעשרה דונם כל אחד, ובסך הכול כ-142 פוליגונים. בסקר תועדו 2,069 עצי שיטה שדורגו בקטגוריות כגון הקוטר של נוף העץ, מצב החיות של כל עץ (חי, יבש או מת) ועוד. הסוקרים שילבו ניתוח תצלומי אוויר ותצלומי אינפרא אדום, עם סקר קרקעי שבו סומן כל עץ ב-GPS ונסקרה גם הצמחייה סביבו. ממצאי הסקר עובדו למפת "ערכיות אקולוגית" של השיטים, שבה שוקללו "צפיפות השיטים, הרכב המינים, הימצאות שיטים בקצה

גבול תפוצתן, גודל העצים, מצבם והתפלגות הגדלים שלהם". כל יחידת נוף כזאת דורגה במנעד שנע מ"ערכיות נמוכה" ועד "ערכיות מרבית", והצמחייה בו סווגה גם לפי נדירותה. היה זה הד לתפיסת הטבע כ"סביבתנות", תפיסה שנשענת על חשיבה מדעית ושולטת במרחב בעזרת פרקטיקות של ספירה, קטלוג וסיווג (Muehlmann 2012).

במשך השנים לא נערכו מחקרים רבים על עצי השיטה בערבה. בשנות התשעים נערכו כמה מחקרים ראשוניים, אך לא היה להם המשך. בשנים האחרונות, כחלק מהתעוררות הכללית סביב עצי השיטה, נערכים מחקרים ארוכי טווח עליהם ועל המערכת האקולוגית שסביבם, ומשנת 2011 אף נערך מדי שנה כינוס בין-לאומי על השיטים בערבה. מחקרים אלה עוסקים בסוגיות של שונות גנטית של השיטים, בפיזיולוגיה שלהן, בבעלי החיים והצמחים שבסביבתן, במערכות השורשים, בסוגיות של נביטה וצמיחה ועוד. רבים מהמחקרים מתמקדים בניסיון למפות את מיקומן ואת מצבן, ובכך להבין אם מתקיימת בהן תמותה והתחדשות.

הסקר הגדול היה רק אחד ממגוון מחקרים על השיטים שנערכו בשנים האחרונות. כאמור, במאי 2011 התכנסו רוב העוסקים במחקר השיטים, בכלל זאת אנשי הסקר של קרן קיימת לישראל, תחת עץ שיטה ענק בנחל גדרון ליד מושב חצבה. אחת ממטרות הכינוס הייתה לנסות לפתור מחלוקות מתודולוגיות על מחקר השיטים. היו ויכוחים רבים בשאלות כגון מהי הדרך הנכונה לספור אותן, איך מגדירים מתי עץ מת, איך קובעים את גילו של העץ, כיצד מודדים את גובהו, את ההיקף שלו ועוד. הכינוס היה גם ניסיון לפתור או לפחות לצמצם את המאבקים הפוליטיים בין הגופים השונים העוסקים בתחום.

אחת המחלוקות המרכזיות סביב עצי השיטה נגעה לסיבת התמותה שלהם. חלק מהמדענים הצביעו על ירידה קיצונית במי התהום בעקבות שאיבות יתר, אך רוב החוקרים – בכלל זאת אנשי הסקר של קרן קיימת לישראל – הסבירו

זאת דווקא בהיעדר שיטפונות גדולים בעשור האחרון, וטענו כי שורשי השיטה אינם חודרים עמוק אל תוך מאגרי מי התהום אלא קולטים את הלחות הנשמרת באדמה בעקבות השיטפונות (פרלברג, רון ורמון 2013). בשנים 2014-2015, שבהן השיטפונות היו תכופים בהרבה משנים קודמות, טענו חלק מהחוקרים שאוכלוסיית השיטים באזור התאוששה. אך עדיין חוזרת שוב ושוב הטענה שהשיטים בערבה מתות בגלל שאיבה מוגברת.

מכאן עלתה שאלה מרכזית יותר במחקר: שאלת תמותת העצים. האם השיטים מתות בכלל? אחד המחקרים הצביע על כך שבירדן, מעבר לגבול, לא נצפו כלל עצי שיטה מתים, מה שהעלה את החשד שאולי הבעיה עלתה רק בצד הישראלי של הערבה. עמי בן יוסף, אחד האקולוגים הפועל באזור, שלח סטודנט דובר ערבית לנסות לברר מה קורה בירדן, וגילה כי לא אותרו באזור עצי שיטה מתים מאחר שהם משמשים כחומר בערה. כלומר, כדי לדעת אם יש תמותת שיטים, לא מספיק לספור רק עצים מתים. בפגישה תחת עץ שיטה אמר לי גדי רובין: "אנשים לא מבינים שעץ מת יכול להישאר מת עשרות שנים. כשאתה סופר את האוכלוסייה, אתה מסתכל על עצים שמתו לפני שלושים שנה. אם הייתי סופר את כל האנשים המתים בשלושים השנים האחרונות כאילו הם מתו השנה, היית חושב שהייתה פה מגפה נוראית [...] כלומר, צריך לראות מה מת כל שנה ומה גויס השנה. זה הכי מעניין, לדעת באיזה קצב האוכלוסייה מתגייסת". גיוס הוא התהליך שבו שתיל חדש של עץ נקלט ונהיה לעץ בוגר. לדעתו של רובין, זהו הדבר המרכזי שיש למדוד - כמה עצים חדשים מצטרפים לאוכלוסיית השיטים בכל שנה. אך מאחר שעץ שיטה יכול לייצר רק עוד עץ אחד במהלך חייו הארוכים, שמוערכים בין 80-150 שנה, האוכלוסייה נשארת על פי רוב יציבה. "אז אמנם אני לא ראיתי אף גיוס במהלך עשר שנות המחקר שלי", המשיך רובין, "אבל אלה רק עשר שנים, אז אי־אפשר באמת לדעת".

לפי סקר קרן קיימת לישראל, אשר מאשש מחקרים קודמים, לא זוהתה בערבה הצפונית תמותת שיטים ניכרת. כלומר, הסיבה העיקרית לעניין הרב בשיטים בערבה בשנים האחרונות – הטענות על התמותה המוגברת שלהן, שנגרמת בעיקר בגלל שאיבות יתר ממי התהום – לא אושרה כנכונה ברוב המחקרים.

הגישה הרווחת בקרב חוקרים, פקידי מדינה ואנשי ארגוני הסביבה העוסקים בשיטים, היא שמחקר מדעי מקיף, ארוך טווח ומדויק יביא להבנה טובה יותר של המערכת האקולוגית של השיטים, לחשיפת השפעתו של האדם עליהן ומכאן גם יתרום לשימורן בערבה. אך במקרה של עצי השיטה דווקא היעדר הידע המדעי המדויק – ההנחה הלא־מבוססת על תמותת עצים בגלל שאיבות המים – היא שהניעה חלק גדול מהתהליכים, כמו מיזם "אמץ שיטה" והשינוי התודעתי בקרן קיימת לישראל, שמיקמו את השיטה כרכיב מרכזי במארג החברתי כיום בערבה. כלומר, לא הידע המדעי הממשי העלה את המודעות לצורך בשימור השיטים, אלא להפך – היעדרו של ידע כזה. אנדרו מתיוס מכנה זאת "כוחה של הבורות". לדבריו הבורות היא חלק בלתי נפרד מהידע הקיים, גם המדעי והרשמי וגם הידע המקומי. ההנחה שאנחנו יודעים משהו על תופעה מסוימת, גם אם הוא אינו נכון בהכרח, היא מניע מרכזי לפעולה לא פחות – ולעתים יותר – מאשר ידע מדויק ומוכח. כלומר, גם בורות היא כוח (Mathews 2011: 237). נדמה ששלושת התהליכים שתוארו – מיזם "אמץ שיטה", השינוי התודעתי בקרן קיימת לישראל וההתעוררות המדעית בחקר השיטים – הונעו גם על ידי כוחה של הבורות. תהליכים אלה התקיימו בעת ובעונה אחת, השפיעו זה על זה, הושפעו זה מזה והיו גורמים חשובים בעלייתה של השיטה לגדולה בערבה. התהליך הרביעי והמרכזי ביותר בנושא היה המאבק נגד עקירת השיטים בשטחי החקלאות: לטוב ולרע, מאבקם של בני משפחת אזולאי ואחרים הביא את כל התהליכים האלה להתלכד סביב עצי השיטה ואף להתפוצצות.

לצד המחלוקות הפוליטיות והמדעיות, רבים מהעוסקים בחקר השיטה היו מאוחדים בדעה שאחת הסכנות הגדולות כיום לעצי השיטה היא הרחבת שטחי החקלאות, הדורשת עקירת עצי שיטה רבים. אלא שאצל רבים מתושבי המקום וממקבלי ההחלטות היא לא נתפסה כבעיה חמורה. מבחינתם ברוב השטחים האלה אין כלום ומדובר בשממה שצריך להפריח, לפתח ולעשות לירוקה. אם יש שיטים בשטח, הרי שסביבן יש עוד המון כאלה ולא יקרה כלום אם יעקרו חלק מהן. נועה ואבי אזולאי, כאמור, לא חשבו כך.

המאבק על השיטים: תיבת פנדורה על גדות הגדרון

"כל המאבק של האזולאים יצר כאן סמטוחה, שאני אפילו לא יודע איך לתאר אותו בין כל הגופים. כולם נעמדים על הרגליים האחוריות [...] זה עלה לדרגים הגבוהים ביותר ואז זה הסתבך. זה פתח, כמו תיבת פנדורה, המון מתחים ובלגנים שהיו שם כבר קודם והמאבק הציף אותם. והתחילו מלחמות בין הפקידים, בין התושבים, בין האנשים - אני איבדתי את כל המעקב שלי". יאיר בן יעקב, איש רשות הטבע והגנים ותושב הערבה, ניסה להסביר לי בריאיון בתחילת 2012 את משמעות המאבק של נועה ואבי אזולאי נגד הכשרות השטחים לחקלאות ועקירות השיטים בשטחים האלה. הוא המשיל זאת לתיבת פנדורה, התיבה האסורה מהמיתולוגיה היוונית שעיצב זאוס כעונש לאנושות על גניבת האש, ופנדורה לא התאפקה ופתחה - ובכך שחררה את כל אסונות העולם. המאבק על עצי השיטה, לפי בן יעקב, הציף "המון מתחים ובלגנים שהיו שם כבר קודם". המאבקים על עקירות השיטים בערבה, שבני הזוג אזולאי עמדו בראשם, מביעים בצורה מרוכזת לטעמי את השינויים שחלו ביחס אל השיטים ובמארג הכוחות החברתי והפוליטי באזור. המאבקים התמקדו בהכשרות שטחים משני צדי נחל גדרון ליד חצבה, ובשילוב ארבעת התהליכים שהובילו למיצוב הנוכחי של השיטה בערבה. בכך הם הציפו, כמו שתיאר בן יעקב, מחלוקות מרכזיות רבות במרקם החברתי